

Використання літературного краєзнавства у початковій школі

У статті узагальнено суть дидактичних понять краєзнавство, літературне краєзнавство, література рідного краю; викладено зміст структурно-методичного компонента поняття *література рідного краю*; обґрунтовано важливість літературного краєзнавства, яке сприяє осмисленню духовного життя нації, традицій, виховує істинних патріотів та доцільність використання його матеріалів у змісті оновленого предмета «Літературне читання»; виокремлено методологічні принципи застосування краєзнавчого матеріалу на уроках літературного читання, опрацьовано завдання, основні вимоги та методичні підходи до організації викладання літератури рідного краю у початковій школі. Доводиться думка, що використання краєзнавчого матеріалу у дидактичній структурі уроків літературного читання та на окремих уроках літератури рідного краю організоване як навчально-дослідницький процес, дасть змогу збагатити урок новими фактами і матеріалами з життя і творчості літераторів регіону, до яких педагоги мають безпосередній доступ, оскільки проживають і працюють у місцевості, пов'язаній з їхніми іменами.

Ключові слова: краєзнавство, літературне краєзнавство, література рідного краю, урок літературного читання, принципи літературно-краєзнавчої діяльності.

Постановка наукової проблеми та її значення У різноманітності духовних цінностей, які притаманні кожній особистості чи не визначальною є любов до рідного краю, рідної землі. Загальновизнаним є той факт, що такі любов та інтерес базуються на знанні власних коренів, історії, культури та, звісно, літературної скарбниці свого народу.

Отож, важливою складовою гуманітарної освіти сучасних школярів є українське краєзнавство, яке має давні традиції та вагомий внесок у своєму розвитку видатних постатей минулого (Орест Левицький, Михайло Максимович, Опанас Маркевич, Вадим Пасек, Олександр Лазаревський, Микола Закревський, Петро Єфименко, Микола Аркас, Дмитро Яворницький, Михайло Грушевський, Павло Чубинський, Микола Біляшівський, Максим Берлінський, Федір Вовк, Євтим Сіцинський) [1].

На необхідність широкого використання краєзнавчого матеріалу у навчально-виховному процесі вказували у XVII ст. Я. А. Коменський, у XVIII–XIX ст. А. Г. Дістервег, Й. Г. Песталоцці, Ж-Ж. Руссо тощо. На Україні важливість шкільного краєзнавства у формуванні особистості висвітлювалася у філософських поглядах О. В. Духновича, Г. С. Сковороди, К. Д. Ушинського та ін. [1, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В *Українській літературній енциклопедії* зазначене поняття трактується як «один із видів краєзнавства й особлива галузь літературознавства, що займається вивченням літературного процесу в певному регіоні, місцевості (краї, області, районі, місті, селі)» [9].

Краєзнавство (шкільне) – освітньо-виховна робота, яка полягає у всебічному вивченні на уроках і в позакласній роботі частини України (області, району, міста тощо) [2].

У *«Словнику літературознавчих термінів»* В. Лесина, О. Пулинця літературознавче краєзнавство подається як синонім терміну *літературна географія краю* – вивчення літературного життя краю, області, міста, біографій письменників і їх творів, пов'язаних з даною місцевістю, музеїв, пам'ятників і меморіальних дощок, що увічнюють пам'ять діячів літератури, архівів тощо [9].

Зміст поняття літератури рідного краю у шкільному курсі української літератури за Є. Пасічником це – «збирання і використання в процесі навчання місцевого фольклору, ознайомлення учнів з творами, в яких відображено життя, побут і культура місцевого краю, зустрічі з письменниками-земляками, що свідчать про літературне життя даної місцевості» [7]. Посилена увагу до проблем організації літературного краєзнавства у сучасній школі спостерігаємо також у працях учених-методистів Н. Волошиної,

В. Неділька, Б. Степанишина, О. Лисенко, В. Шуляра, Я. Поліщука, де йдеться про пріоритетність у викладанні літератури власного, близького, регіонального [3;5;6;7;8].

Як бачимо, дослідження впровадження в навчально-виховний процес літературного краєзнавства є проблемою досить актуальною.

Проте, як зазначає О. Лисенко література рідного краю, «попри повсякденне акцентування уваги на відродженні національної духовності, часто залишається відстороненою від навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах», що призводить, на нашу думку, до непрофесійного використання учителями краєзнавчого матеріалу на уроках літературного читання [8, с.102; 3].

Мета і завдання статті. Метою написання статті є обґрунтування важливості застосування літературного краєзнавства у початковій школі; опрацювання структурно-методичного компонента зазначеного поняття; методичних підходів до організації використання краєзнавчих матеріалів у дидактичній структурі уроків літературного читання та на окремих уроках літератури рідного краю.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як засвідчує аналіз праць, зазначених вище науковців, освітня складова літератури рідного краю розкриває як *літературне життя* письменників, так і їхню *творчість*, а також *художні твори* митців.

Через таку багатофункціональність краєзнавчий літературний матеріал може використовуватись на різних уроках: мови, літературного читання, природознавства, музики, образотворчого мистецтва тощо. Особливої ваги набувають, виокремлені з числа годин, відведених на читання, уроки літературного краєзнавства, на яких доцільно знайомити з творчими доробками письменників, що допомагає усвідомити: митці-земляки не тільки відображають своє сприйняття світу, а й передають енергію власного бачення життя і цим допомагають дитині творити своє «Я» в єдності з нацією, рідним краєм.

Аналіз науково-методичної літератури дав змогу виокремити методологічні принципи застосування краєзнавчого матеріалу на уроках літературного читання, а саме: – розуміння учнями літератури як художнього відображення духовного життя українського народу і тієї спільноти, яка оточує дитину; – урахування вікових, психологічних і пізнавальних можливостей школярів, їхнього загального розвитку; – формування вмінь кваліфікованого читача, який розуміє літературу як мистецтво слова, адекватно сприймає ідейно-тематичний задум автора, висловлює свої почуття; – добір літературно-краєзнавчого матеріалу від простого до складного; – доцільність та різноманітність літературознавчої діяльності школярів, яка зацікавлювала б літературно-мистецькою спадщиною земляків; – відповідність розділів навчальної програми, календарних тем літературного читання тематиці, жанровій специфіці творів літератури рідного краю; – особистісно-зорієнтований підхід у формуванні літературних запитів молодших школярів, а також у виборі типу та структури уроку (літературного, позакласного читання чи уроку літератури рідного краю).

Виокремимо основні завдання уроків літератури рідного краю як нетипового для початкової школи уроку: – давати відомості та поглиблювати знання життя і творчості письменників даної місцевості;

– розвивати інтерес до їхнього творчого доробку та спадщини;

– прищеплювати високі естетичні смаки, виховувати почуття прекрасного, вміння насолоджуватися художніми творами рідного краю;

– виявляти читацькі смаки, сприяти розвитку літературних здібностей учнів; виховувати юних поетів, письменників, практикуючи творення малих усних та писемних форм (переказ-мініатюра з творчими завданнями, міні-твори у жанрово-стильовій манері автора тощо); – активізувати комунікативно-мовленнєву діяльність через формування умінь вести діалоги, дискусії, будувати монологічні висловлювання, робити висновки з прочитаного про свій край; – формувати історичну пам'ять, плекати природне почуття

національної гордості; –прищеплювати повагу до видатних людей рідного краю, їхнього внеску у розвиток свого краю, спонукати наслідувати їх у своєму житті;

– розвивати вміння бачити й цінувати красу й самобутність рідної землі;

– викликати в учнів щире прагнення захищати та примножувати здобутки своїх земляків, продовжуючи традиції роду, родини, краю.

Величчю Духа і силою національної ідеї приваблює молодших школярів творчість класиків українського слова, вихідців із славного Полісся: Євгена Шморгуна, Уласа Самчука, Валер'яна Поліщука, Бориса Тена, Степана Бабія, Олександра Богачука, Любов Пшеничної, Євгена Шморгуна та ін.

Як засвідчує практика учителів початкової школи м. Рівного вивчення творчості письменників, проведення уроків читання краєзнавчого спрямування, потребують неабиякої підготовки: – чітке визначення теми, мети та завдань уроку, відповідно його типу; – попереднє ознайомлення зі списком творів літератури рідного краю, які учні мають прочитати упродовж навчального року; – збір та систематизація літературно-краєзнавчого матеріалу; – планування краєзнавчого матеріалу, змістового наповнення у дидактичній структурі уроку читання; –створення системи відповідних читацьких завдань, а також способів їх виконання з урахуванням різних форм літературної діяльності школярів.

Рівненщина дала Україні митців, чії імена ми з гордістю можемо назвати серед плеяди надзвичайно талановитих письменників. Наприклад, у казках Романа Демчука і мудрість народу не в'яне, й цікавинок різних досить.

Любов Пшенична – лауреат Рівненської обласної молодіжної премії імені М. Максися, обласної літературно-мистецької премії імені Валер'яна Поліщука. Привабливою для дітей є творчість Ростислава Солоневського – відомого письменника-гумориста, нашого земляка, автора двадцяти восьми книжок, лауреата п'яти літературних мистецьких премій. Життєвий та творчий шлях лауреата Нобелівської премії Михайла Степанюка висвітлено у хрестоматії «Письменники Рівненщини – дітям». «Сонячна повінь» Сергія Рачинця з прекрасними акварелями Марини Шутурми – своєрідний підручник з етики і моралі та духовного розвитку, адресований дошкільнятам, учням молодшого і середнього шкільного віку, а також батькам, учителям. Один із улюблених письменників школярів – Євген Шморгун, що пише для дітей різних вікових категорій [4].

Використання матеріалу з життя та творчості згаданих та ще багатьох інших членів Рівненської та Національної спілки письменників України в системі навчально-виховного процесу початкової школи, зокрема на уроках літературного читання, створює позитивну мотивацію та обґрунтовує важливість знання літератури рідного краю як механізму формування духовності, відродження культури, істинного патріотизму [4].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Літературне краєзнавство сприяє осмисленню духовного життя нації, традицій, виховує істинних патріотів. Організоване як навчально-дослідницький процес, дасть змогу збагатити урок новими фактами і матеріалами з життя і творчості літераторів регіону, до яких педагоги мають безпосередній доступ, оскільки проживають і працюють у місцевості, пов'язаній з їхніми іменами.

Зміст освітнього компонента «література рідного краю» включає три основоположні складові: 1) літературне життя краю; 2) творчість письменників рідного краю; 3) художні твори.

Комплексний підхід до популяризації літератури рідного краю, поєднання традиційних та інноваційних форм роботи з дітьми – один із пріоритетних напрямів роботи на уроках літературного читання.

Через свою багатофункціональність краєзнавчий літературний матеріал може використовуватись на різних етапах уроку літературного читання. Особливої ваги

набувають уроки літературного краєзнавства, на яких доцільно широко знайомити з творчими доробками рівненських письменників.

Перспективою для нашого дослідження є: – створення програми спецкурсу «Літературне краєзнавство у початковій школі» для студентів педагогічних навчальних закладів; – вивчення діяльності місцевих письменників, літературних об'єднань, гуртків, виокремлення того літературного матеріалу, який може слугувати предметом розгляду на уроках літературного читання; укладання читанки для учнів 2–4-их класів «Моє літературне Полісся».

Джерела та література

1. Бондаренко Т. Шкільне краєзнавство у змісті історії педагогіки України // Т. Бондаренко / Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Кам'янець-Подільський: Абетка Новва, 2002. – Т. 2. – С.87-94.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Іванова Л. І. Методичні підходи до використання творчого доробку українських дитячих письменників діаспори у змісті сучасної літературної освіти / Л. І. Іванова. – Література і історія: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – С.31-33.
4. Іванова Л. І. Твори письменників Рівненщини – дітям: Хрестоматія для учнів 2–6 класів / Л. І. Іванова. – Рівне, ІПКП, 1995. – 111 с.
5. Степанишин Б. І. Нові підходи до викладання української літератури / Б. І. Степанишин // Дивослово. – 1995. – № 1. – С. 44-46.
6. Пасічник Є. А. Літературне краєзнавство в школі / Є. А. Пасічник– К.: Рад.школа, 1965. – 136 с.
7. Поліщук Я. Література рідного краю / Я. Поліщук. – Рівне: Азалія, 1993. – 79 с.
8. Лисенко О. В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників : дис. ... канд. пед. наук / О. В. Лисенко. – К., 2002. – 220 с.
9. Українська літературна енциклопедія: В 5 т. / [Редкол.: І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін.]. – К.: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1995. – Т.3: К-Н. – 496 с.

References

1. Bondarenko T. Shkil'ne krajeznavstvo u zmisti istorii' pedagogiky Ukrainy // T. Bondarenko / Zbirnyk naukovykh prac' Kamjanec'-Podil'skogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu. – Kam'janec' –Podil'skyj: Abetka Novva, 2002. – T. 2. – S.87-94.
2. Goncharenko S. U. Ukrai'ns'kyj pedagogichnyj slovnyk / S. U. Goncharenko. – K.: Lybid', 1997. – 376 s.
3. Ivanova L. I. Metodychni pidhody do vykorystannja tvorchoho dorobku ukrai'ns'kyh dytjachyh pys'mennykiv diaspory u zmisti suchasnoi' literaturnoi' osvity / L. I. Ivanova. – Literatura i istorija: Materialy Mizhnarodnoi' naukovoï konferencii'. – Zaporizhzhja: ZDU, 1996. – S.31-33.
4. Ivanova L. I. Tvory pys'mennykiv Rivnenshhyny – ditjam: Hrestomatija dlja uchniv 2–6 klasiv / L. I. Ivanova. – Rivne, IPKP, 1995. – 111 s.
5. Stepanyshyn B. I. Novi pidhody do vykladannja ukrai'ns'koi' literatury / B. I. Stepanyshyn // Dyvoslovo. – 1995. – № 1. – S. 44-46.
6. Pasichnyk Je. A. Literaturne krajeznavstvo v shkoli / Je. A. Pasichnyk– K.: Rad.shkola, 1965. – 136 s.
7. Polishhuk Ja. Literatura ridnogo kraju / Ja. Polishhuk. – Rivne: Azalija, 1993. – 79 s.
8. Lysenko O. V. Metodyka vykorystannja literaturnogo krajeznavstva v systemi

pidvyshhennja kvalifikacii' vchyteliv-slovesnykiv : dys. ... kand. ped. nauk / O. V. Lysenko. – K., 2002. – 220 s.

9. Ukrai'ns'ka literaturna encyklopedija: V 5 t. / [Redkol.: I. O. Dzeverin (vidpovid. red.) ta in.]. – K.: Golov. red. URE im. M. P. Bazhana, 1995. – T.3: K-N. – 496 s.

Иванова Л. И. Использование литературного краеведения в начальной школе. В статье обобщены суть дидактических понятий краеведение, литературное краеведение, литература родного края; изложено содержание структурно-методического компонента понятия *литература родного края*; обоснована важность литературного краеведения, которое способствует осмыслению духовной жизни нации, традиций, воспитывает истинных патриотов, и целесообразность использования его материалов в содержании обновленного предмета «Литературное чтение»; выделены методологические принципы применения краеведческого материала на уроках литературного чтения, проработаны задачи, основные требования и методические подходы к организации преподавания литературы родного края в начальной школе. Аргументируется идея, что использование краеведческого материала в дидактической структуре уроков литературного чтения и на отдельных уроках литературы родного края организовано как учебно-исследовательский процесс, позволит обогатить урок новыми фактами и материалами из жизни и творчества литераторов региона, к которым педагоги имеют непосредственный доступ, поскольку проживают и работают в местности, связанной с их именами.

Ключевые слова: краеведение, литературное краеведение, литература родного края, урок литературного чтения, принципы литературно-краеведческой деятельности.

Ivanova L. I. Using literary nandigram in primary school. This article summarizes the essence of teaching concepts studies, literary studies, literature of his native land; sets out the content of structural and methodical literature component of the concept of native land; proved the importance of regional studies literature that promotes understanding of the spiritual life of the nation, tradition, brings true patriots and appropriateness of its content updated materials in the subject "Literary reading"; singled out methodological principles of regional material use in the classroom readings, processed tasks essential requirements and methodological approaches to the teaching of literature of his native land in primary school. We have thought that the use of regional material in the didactic structure lessons readings and individual lessons literature of his native land organized as a teaching and research process, will help enrich the lesson new facts and materials on the life and works of writers of the region to which teachers have direct access, as living and working in areas associated with their names.

Key words: studies, literary nandigram, literature of his native land, lesson literary reading, literary principles of local history